

7. Bassnett, Susan. Translation Studies. Revised Edition. – London & New York: Routledge, 1991 (reprinted 1994). – 168 p.

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ БІБЛІЇ: СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

П.В. Мацьків

У статті розглядаються функціональні та стилістичні особливості перекладів українських Біблій, робиться спроба обґрунтувати доречність присутності окремих синтаксичних конструкцій, слів, що експлікують концептосферу Бог, не порушуючи при цьому внутрішньої єдності перекладу.

Переклад Біблії є надскладним та неоднозначним завданням. Уся неординарність даного явища полягає в своєрідному накладанні двох культур, двох мовних традицій, і перекладач повинен враховувати ці особливості. Проблеми перекладу Святого Письма українською літературною мовою у мовознавчій науці не приділялося належної уваги. Це, безперечно, пояснюється тими політичними умовами, в яких перебувала релігія в Україні. На сьогоднішній день відомо лише кілька перекладів Святого Письма українською літературною мовою. Серед них повні переклади О. Лободовського, П. Морачевського, І. Пулюя, І. Огієнка та неповні переклади М. Пашкевича, Українського Біблійного Товариства. Кожен із цих перекладів заслуговує на оцінку фахівця. З-поміж досліджень, присвячених даній темі, назвемо розвідки українських вчених праці П. І. Житецького [1], в яких автор намагається зробити глибокий аналіз ряду перекладів Євангелій українською мовою. Він аналізує переклади, що їх здійснили: П. Куліш, П. Морачевський, О. Лободовський. Вагомим теоретичним дослідженням, що з'ясувало проблеми та особливості перекладу Святого Письма і вказувало на необхідність досконалого перекладу сучасною українською мовою, є робота Ю. Липи [2]. Значним досягненням у цій сфері досліджень були праці професора І. Огієнка [3; 4; 5]. Саме йому судилося зробити найдосконаліший переклад з першооригіналу. У цій статті, орієнтуючись передусім на Біблію в перекладі І.Огієнка, спробуємо висловити деякі думки щодо функціонального та стилістичного вживання, семантичного обсягу окремих українських лексем, що об'єктивують концептосферу Бог. Зауважимо, що це думки філолога, а не перекладознавця.

Лексеми *отець*, *батько* є синонімічними корелятами у Біблії, перша з яких корелює з денотатом Бог, друга – номінує батьківство як кровного родича, предка. Назва *отець* у Біблії в перекладі І.Огієнка стосується також Авраама: *"Авраам, отець наш. Чи він не з діл виправданий був, як поклав був на жертівника свого сина Ісаака?" (Як 2:21)*¹*. Саме з Авраама Бог почав новий відлік взаємин із людьми, заключивши з ним Завіт, до якого прилучаться всі народи через хрещення. Звертання до Бога *"Отче"* (*"Отець"*) є особливою формою, зміст якого стратифікується Біблією: *"і не називайте нікого отцем на землі, бо один вам Отець, що на небі"*. Лише в одному випадку лексема *батько* об'єктивує Бога у Біблії Огієнка, що, вірогідно, не є функціонально зумовлено: *"Чи тим віддасте Господові, народе нікчемний й немудрий? Чи ж не він батько твій, твій Творець? Він тебе вчинив, і Він міцно поставив тебе"* (Повт 32:6). Лексема *батько* експлікує плотьську спорідненість, яка актуалізується через віру, а не через походження, тому *"погани співспадкоємці, і одне тіло, і співучасники його обітниць в Христі Ісуса через Євангелію"* (Еф 3:6). Денотат *отець* виступає синонімічним корелятом (атрибутом) щодо священиків, пророків, священних та святих осіб. На жаль, у сучасному українському перекладі Біблії (Нового Заповіту), здійсненого Українським Біблійним

¹ Тут і далі зроблено посилання на Українську Біблію в перекладі І.Огієнка (1962). Зважаючи на кодифікованість біблійних скорочень, ми не подаємо списку цих скорочень.

Товариством в 1997 році уніфіковані і план змісту, і експонент; злиття двох функціонально і стилістично різних лексем *отець* і *батько* в одну лексему *батько*, особливо на рівні сакрального дискурсу, не є, очевидно, правильним (пор. «*Тож будьте досконалі, як досконалий ваш Батько Небесний*» (Мв 5:48), «*Отже, йдіть і вчіть усі народи, хрестячи їх в ім'я Батька, і Сина, і Святого Духа*» (Мв 28:18), «*Знаєш заповіді: не вбивай, не чини перелюбу, не крадь, не свідчи неправдиво, не кривдь, шануй свого батька та матір*» (Мк 10:19).

Номену *кам'яні таблиці* (*таблиці*), що вживається в українському перекладі Біблії, відповідає єврейське – *скрижалі*, це слово засвоєне українською мовою здавна, проте відсутнє у Святому Писанні. Під цією назвою слід розуміти дві кам'яні дошки, на яких Богом написані десять заповідей: *"І сталося, на кінці сорока день і сорока ночей дав мені Господь дві кам'яні таблиці, таблиці заповіту"* (Повт 9:11). Чотири перші заповіді, які написані на одній дошці, транслюють обов'язки щодо ближнього. Десять заповідей Божих, розділених на дві таблиці (*скрижалі*), символізують два види любові – любов до Бога і любов до ближнього. Лексема *таблиці* уособлює також духовну сутність людини: *"Милість та правда нехай не залишать тебе, прив'яжи їх до шиї своєї, напиши їх на таблиці серця свого"* (Пр 3:3). З огляду на кодифікованість і узусність лексеми *скрижалі* в українській мові доцільно, мабуть, вживати її, тим паче, що синтаксичні конструкції - на *скрижальях історії*, *скрижалі заповіту* «вросли» уже давно в український мовний простір, чого не скажеш про *таблиці заповіту* чи *таблиці історії*. Зрозумілим є також те, що І. Огієнко зберіг автентичність перекладу, але у функціональному аспекті слід віддати перевагу, вірогідно, семантем *скрижалі*.

Назва *обітниця* в єврейській мові передавалася єврейськими лексемами *недер*, *іссар* [Брокгауз, 639]**. Слово *недер* корелює з українськими *зарік*, *зарікатися*, яке об'єктивувало щирість прохання людини, яка на знак подяки за її виконання пропонувала себе Господу або частину своєї власності (*"І почує її батько обітницю її та зарока, що зарекла на свою душу, та буде мовчати їй батько її, то будуть важні всі обітници її, і буде важний кожен зарік її, що вона зрела на душу свою"*) (Чис 30:5). Найменування *іссар* ("сковувати", "пов'язувати") есплікуються в українській мові номеном *обітниця*, *клятва*, що має значення "облищення в чомусь протягом певного часу в ім'я служіння Господу" (*"А Саул наклав клятву на народ, говорячи: Проклятий той чоловік, що буде їсти хліб до вечора, поки я пімщуся на своїх ворогах. І весь той народ не їв хліба"*) (1Сам 14:24). Синонімічні кореляти *обітниця*, *зарік*, *клятва* не завжди в українських перекладах Біблії відтворюють етимонні значення єврейських номінацій *недер*, *іссар*; їхнім еквівалентом здебільшого виступає денотат *обітниця*, значно рідше *клятва*, тоді як *зарік* відсутній в новітніх перекладах Біблії.

Вираз *Бог заздрісний* означає, що Бог завжди рішуче і твердо обстоює свої завдання для побудови свого Царства, знищуючи при цьому ворогів, гріхи. *Божа заздрість* (ревність) сприяє духовному очищенню людей. Бог у десяти заповідях говорить про те, що не слід поклонятися іншим Богам, крім Господа, тому що ім'я Його – *заздрісний* (Вих 34:14). У грецькій мові слово *zelosch* (ревнивість) має також значення "бути гарячим", "закипати" [Леон-Дюфур, 981], яке щодо Бога його слід розуміти так, що Він настільки любить людей, що не може терпіти ще якоїсь любові в серці людському. В українському перекладі Біблії І.Огієнка зазначений вираз слід перекласти, очевидно, - *Бог ревнивий* (ревний), що зніме семантичну двозначність, тим більше, що у деяких місцях перекладу це слово присутнє: *"І наказав він народові, мешканцям Єрусалиму, давати частку священичу та левитську, щоб вони були ревливими в Законі Господньому"* (2Хр 31:4). Узусними синонімічними корелятами до вказаної лексеми виступають *запопадливий*, *запопадний*, *щирий*.

У складеному найменуванні *ріг спасіння* певні труднощі викликає концептуальне значення лексеми *ріг* як партиципанта концепту *Бог*. Як відомо, роги тварин символізують силу, могутність. Звідси й, очевидно, фразеологічна сполука української мови *скрутити у ріг когось*, яка означає "перемогти". Стосовно Бога цей

партиципiант на основi метафоричного перенесення за функцiю мiг би позначати теж силу i могутнiсть, переможнiсть Бога. Нам видається, що семантика цiєї назви криється у такому контекстi: *"Вiн рiг спасiння пiдiс нам у доми Давида, свого слуги, як був заповiв вiд вiку устами святих пророкiв своїх..."* (Лк 1:69-70), i дозволяє припустити, що лексема рiг тут має значення "слово", "обiтниця" (Бога).

Найменування *Бог iстинний* (у перекладi I.Огiєнка – Бог правдивий (Єр 10:10) потребує деяких зауваг. Лексеми iстинний, правдивий є синонiмами як носiї загальнономовних значень, У сакральному дискурсi їхня синонiмiчнiсть спiввiдноситья iз людиною, але не з Богом. У єврейськiй мовi на позначення поняття iстини функцiонувало слово емет "реальнiсть, яка вважається дійсною i обов'язковою", яке спорiднене з емена, що позначало також вiру i тiсно пов'язане з iншими смислами, що виражаються знаковими утвореннями – милiсть, праведнiсть [Леон-Дюфур, 478-480]. Все це дає пiдставу маркувати iстину як божественну реальнiсть (праведну вiру) i розглядати її в абсолютному вимiрi, тодi як поняття правди корелюється з iстиною лише на семному рiвнi, об'єктивуючи лише одну iз складових смислу, але не тотожне йому. Назва Бог iстинний об'єктивує внутрiшнi принципи духовного життя християнина через прийняття iстини Исуса Христа як власної (стаючи її спiвпрацiвником), як iстини Божого одкровення (Святого Духа). У нащонаведених прикладах (*"Син Божий прийшов, i розум нам дав, щоб пiзнати правдивого, i щоб бути в правдивому синi Його, Исусi Христi, Вiн Бог правдивий i вiчне життя!"* (1Ів 5:20); *"...Правдивий же Той, Хто послав Мене, i Я свiтовi те говорю, що вiд Нього почув"* (1в 8:26), зважаючи на специфiку значень слiв iстинний та правдивий не тiльки на семному, але й функцiональному рiвнях, лексема iстинний є доречнiшою в наведених контекстах.

Номiнацiя *Бог потiхи* об'єктивує одне з Божих iмен, що корелюється зi Святим Духом. Конституенту потiха, який присутнiй у українськомu перекладi Бiблiї I.Огiєнка вiдповiдає у грецькiй мовi лексема *parakletos* з дещо iншим значенням "активний помічник, заступник" [Леон-Дюфур, 762], узагальнено позначаючи також утiшника (розрадника). У сучаснiй українськiй мовi на рiвнi узусу синонiмiчними корелятами семема потiха є забава, забавна, веремiя, якi виходять за межi смислiв семантичного поля грецької назви, натомiсть слова утiха (утiшний), розрадник у певному контекстi вiдтворювали б семантику грецької форми. На нашу думку, синтаксичнiй конструкцiї "Бог потiхи" (*"Благословенний Бог i Отець Господа нашого Исуса Христа, Отець милосердя й Бог потiхи всiлякої"* (2 Кор 1:3) вiдповiдає "Бог Утiшний" (Розрадник), чи "Бог утiхи". У перекладi I.Огiєнка знаходимо i точнiший, очевидно, вiдповiдник – утiшитель (*"I вблагаю Отця Я, i Втiшителя iншого дасть вам, щоб iз вами повiк перебував, Духа правди"* (1Ів 14:16-17), який вживається спорадично (двiчі), натомiсть лексичне утворення потiха доминує у Бiблiї, не вiдтворюючи, як нам здається, семантику грецького оригiналу.

У Бiблiї в перекладi I.Огiєнка знаходимо референт *Дивний Порадник* (*"Бо Дитя народилося нам, даний нам Син, i влада на раменах Його, i кликнуть iм'я Йому: Дивний Порадник, Бог Сильний, Отець вiчності, Князь миру"* (Іс 9:5). З ономаciологiчного погляду це складне найменування не викликає особливих застережень, бо в одному з лексико-семантичних варiантiв лексема дивний експiлює сему "незвичайний". Однак у текстi Бiблiї зазначений номен пов'язується передусiм iз дивом, чудом i виступає не атрибутом iменi Порадник, а незалежним субстантивованим референтом, який номiнує одну iз характерних рис Бога – творити чудеса, тодi як семантика складного лексичного утворення Дивний Порадник (порадник див) не матерiалiзує названу вище ознаку Бога, а десемантизує її. На нашу думку, атрибут Дивний виступає семантично достатнiм референтом i позначає Бога, який творить дива, що на рiвнi синтагматичних вiдношень виокремлює його в класифiкацiйному планi, а не модифiкацiйному, тобто партиципiант дивний (у контекстi Бiблiї вiн корелює iз аналітичними Божими номiнацiями – Чудотворець, Дивотворець) є самодостатнiм референтом, що уособлює Божi iстини, смисл життя

віруючої людини через звернення за порадою до Бога як "великої премудрості Його" (Іс 28:29). На користь нашого припущення наводимо відповідний уривок російського перекладу Біблії, що, звичайно, дещо підкріплює нашу гіпотезу, але не робить її безсумнівною («*Ибо младенец родился нам — Сын дан нам; владычество на раменах Его, и нарекут имя Ему: Чудный, Советник, Бог крепкий, Отец вечности, Князь мира*» (Іс 9:6) .

Синонімічний референт *Викупитель* номінує найвеличнішу сторінку земного життя Ісуса Христа (Його смерть в ім'я есхатологічної перспективи людства). Переклад І.Огієнком єврейського слова гоель "захисник", "месник" [Брокгауз, 421] українською старослов'янізмом (відкупитель) свідчить про його тенденцію до архаїзації сакральної лексики української мови. З погляду сучасної української мови це поняття, на нашу думку, доцільно було б передати лексемами визволитель, спаситель чи навіть рятівник. Це ім'я Бога вказує на особливі взаємини Бога і вибраного народу. Бог приймає на себе роль найближчого родича, що передбачає обов'язок викупу його з неволі. Саме віра в спасительну силу Христа навіртає людину на життя "по духу" як найвищій категоріальній субстанції теоцентризму. Номінація Син Божий є самоназвою Ісуса Христа і людським одкровенням Божої ідентифікації Ісуса Христа. Винятковість Сина Божого підкреслено в атрибуті Єдинородний (у перекладі І.Огієнка - Однородженого): *"Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне"* (Ів 3:16). На нашу думку, атрибут Бога однороджений виразно демонструє вказану вище тенденцію до архаїзації сакрального стилю, але його синонімічний корелят єдинородний цієї тенденції не порушує, скоріше вигідно увиразнює її.

Лексема *дух* у єврейській мові виражалася словом *руах*, первинне значення якого "дихання", "вітер", і лише згодом як наслідок вторинної номінації набуло значення "дух" [Леон-Дюфур, 300-301]. У грецькій мові його корелят – *пнеума* характеризується такою ж полісемантичністю, до якої додається ще інше значення "настрій, вдохнення". Саме багатозначність цієї лексеми зумовила труднощі при перекладі Біблії. Так у перекладі Біблії українською мовою І.Огієнком, П.Кулішем та у перекладі Українського біблійного Товариства 1997 р. грецьке слово транслюється українською мовою як *дух*: *"...Ти чиниш Духів Ангелами Своїми, а палючий огонь своїми слугами", "...Ти робиши духів своїми ангелами, а палючий вогонь – своїми слугами"* (Євр 1:7). На нашу думку, у цьому контексті не про *дух* йдеться, а про *вітер*, оскільки ангели у Біблії – це реальні істоти, які будучи Божими слугами, появляються перед людьми в людському обліку, а не як невидима сила. Не можна робити *духів* своїми ангелами, позаяк ангели апріорі і є духами. Зазначена лексема *дух* експлікує людську душу: *"Пильнуйте і моліться, щоб не ввійшли в спокусу, бадьорий бо дух, але тіло немічне"* (Мв 26:4).

Після зустрічі з Ангелом, боротьби з ним, Яків отримує знамення, після якого його ім'ям стає Ізраїль (який бореться з Богом): *«... не Яків буде називатися вже ймення твоє, але Ізраїль, бо ти боровся з Богом та з людьми і подужав»* (Бут 32:29). Висловлення «*бо ти боровся з Богом та з людьми і подужав*» у перекладі Біблії І. Огієнка є доволі двозначним: подужав людей, чи подужав і Бога і людей, з перекладу випливає останнє, але це суперечить християнським канонам: у Бібліях, перекладених російською мовою, ця фраза звучить однозначно: *«... ибо ты боролся с Богом и человеков одолевать будешь»*.

Проведений нами аналіз дає змогу стверджувати про високу вимогливість І. Огієнка до добору українського мовного матеріалу, вмиле використання усіма засобами сучасної йому української літературної мови. Завдання І. Огієнка перекласти Святе Письмо високохудожньою літературною мовою та стежити за тим, щоб не був втрачений первісний ритм і збережена внутрішня форма слова блискуче ним виконане, це відзначають усі науковці. Ми акцентували у своїй статті на дискусійних із нашого погляду моментах, які дозволили дещо модифікувати семантичний обсяг окремих лексем, синтаксичних конструкцій української мови, що

об'єктивують концептосферу Бог у функціональному та стилістичному аспектах у сакральному дискурсі.

SUMMARY

Functional and stylistic features of the translations of Ukrainian Bibles are examined in the article; the author made an attempt to substantiate the presence appropriateness of the separate syntactic construction and words that express the conception of God but for all that without breaking the inward translation unity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Житецький П. Вибр. праці. Філологія. – К.: Наук. думка, 1987. – 328 с.
2. Липа Ю. Велетенське завдання. Святе письмо рідною мовою // Рідна мова. – 1939. – №8. – С. 114-139.
3. Огієнко І. Вимова біблійних імен // Рідна мова. – 1938. – №9. – С. 337 с.
4. Огієнко І. Непорозуміння в перекладах Святого Письма // Рідна мова 1938. – №11. – С.385-400.
5. Огієнко І. Ритмічність мови Святого Письма // Рідна мова. – 1939. – №10. – С. 225-239.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ**

1. [Брокгауз] - Фритц Ринекер, Герхард Майер. Библиейская Энциклопедия Брокгауза. – Кременчуг, 1999. – 1088 с.
2. [Леон-Дюфур] - Словарь библиейского богословия // Под ред. Ксавье Леон-Дюфура. – Bruxelles. – 1990. – 1288 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ „ПОРАДА” (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

О.В. Научук

У статті висвітлюються особливості перекладу лінгвістичного вираження концепту „порада”, який детермінується соціальними та культурними чинниками. Концепт порада розглянуто через призму аксіологічних стереотипів носіїв англійської комунікативної культури.

Особливості національної свідомості та роль впливу соціального чинника на функціонування мовних одиниць детермінує орієнтири пошуку і обґрунтування особливостей перекладу лінгвістичного вираження концептів з однієї мови на іншу. Проблема перекладу лінгвістичного вираження концепту “поради” з англійської мови на українську не була предметом окремого дослідження, що і обумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті передбачає аналіз особливостей перекладу лінгвістичного вираження концепту “поради” в сучасній англійській мові завдяки вирішенню таких завдань як: ідентифікація особливостей аксіологічних стереотипів англійської культури і характерних для неї соціокультурних відносин, котрі визначають дієвість концепту „порада”. Вираження поради в англійській комунікативній культурі обумовлюється власне ставленням носіїв мови оригіналу до мовленнєвого акту поради та змісту концепту „порада” у їх свідомості.

Аксіологічні стереотипи носіїв англійської культури обумовлюються оцінною шкалою з полюсами „добра порада” і „погана порада”, тобто та порада, яка є чи буде бенефактивною для її слухача та порада, яка завдасть збитків адресату. Здебільшого англіїці схильються до думки, що порада є спробою позбавити незалежності партнера по комунікації права самому вирішувати як діяти в тій чи іншій ситуації. Про те, що нав'язування волі мовця оцінюється негативно представниками англійської культури свідчить народна мудрість, акумульована у прислів'ях: “Give no counsel or salt till you are asked.”, “Advice is something the wise don't need and the fools don't take.”, “Nothing is giving so freely as advice.”, “Advice comes too late when the thing is done” [1, 246-247]. Про обережне ставлення до почутої поради свідчить також думка, що про пораду судять за наслідками, а не за намірами: „Advice is often judged by results and not by intentions” [1, 246]. Така превалююча точка зору щодо поради як